

B
L. Birziņa

Latviešu juridiskās terminoloģijas
attīstība XIX - XX gs.

291-1991

34

B

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Valststiesību
un starptautisko tiesību zinātņu katedra

L. Birziņa

LATVIEŠU JURIDISKĀS TERMINOLOĢIJAS
ATTĪSTĪBA XIX - XX gs.

Metodiska izstrādne

Latvijas Universitāte
Rīga 1991

Birzina L. Latviešu juridiskās terminoloģijas attīstība
XIX - XX gs.: Met.izstrādne. - Rīga: LU, 1991. - 21 lpp.

Darbā parādīta valodas lomā tautas eksistences un kultūras saglabāšanā, uzsvērta nepieciešamība kā praksē, tā teorijā lietot tikai pareizus un nepārprotamus terminus, sevišķi juridiskajos rakstos un dokumentos, tiesu spriedumos. Parādīti latviešu juridiskās terminoloģijas pamatlicēji, kā arī jaunāko laiku juristu sasniegumi šajā jomā. Nobeigumā minēti ierosinājumi juridiskās terminoloģijas pilnveidošanai.

Darbs domāts juristiem, sevišķi studentiem.

Apstiprināts Valststiesību un starptautisko tiesību zinātņu katedras sēdē 1990.gada 14.decembrī, protokols Nr.3.

©

Latvijas
Universitāte,
1991

I e v a d a m

Pieņemts un stājies spēkā likums par latviešu valodu kā Latvijas valsts valodu. To, kāpēc bija vajadzīgs likums par valodu, runās un rakstos motivēja daudzi. Galvenais pamatojums šāda likuma nepieciešamībai bija tas, ka latviešu valoda patlaban atrodas jau ceturtajā atmiršanas pakāpē, bet šādu pakāpju ir tikai sešas. Minēsim tās: pirmā pakāpe - valodu nelieto militārās lietās; otrā pakāpe - valodu nelieto lietvedībā /jeb darbvedībā/; trešā pakāpe - valodu nelieto zinātnē; ceturtnā pakāpe - valoda sajaukta ar uzbrukošās valodas vārdiem /runā žargonā/; piektā pakāpe valodu nelieto skolās; sestā pakāpe - valodu lieto tikai ģimenē, turklāt vienīgi vecie cilvēki.

Kāds bija stāvoklis latviešu valodai līdz likuma pieņemšanai? Armijā un lietvedībā lietoja tikai krievu valodu. Lietvedībā latviski runāja un rakstīja tikai pašos zemākajos pārvaldes posmos, galvenokārt uz laukiem. Likumprojektus izstrādāja un pieņēma tikai krievu valodā, pēc tam tulkoja latviski. Zinātnē pedējos 20 gados domēja krievu valoda. Nevienu disertāciju nevarēja aizstāvēt latviešu valodā. Sarunu valodā - ceturtnā pakāpē - zēviens nerūpējās par pareizu runu, izteicās, kā pagādījās. Skolās latviešiem mācības notika latviešu valodā. Arī ģimenēs runāja latviski. Tomēr stāvoklis bija neapmierinošs, latviešu valodas saglabāšana - apdraudēta. Bet ne tikai valoda, arī kultūra bija apdraudēta, jo valoda taču ir katras kultūras pats nepieciešamākais elements. Bez valodas nav kultūras. Draudī valodai ir draudī kultūrai un arī pašai tautas pastāvēšanai.

Tāpēc par valodu, tās saglabāšanu un tālāku izkopšanu jārūpejas visiem un katram. Tas attiecas arī uz dažādu zinātņu nozarēm. Šajā rakstā runāsim par juridiskās valodas un juridiskās terminoloģijas izkopšanu, sākot ar XIX gs.

Liela daļa juridisko terminu nāk no latīņu valodas, tie ir internacionāli. Tomēr juridiskajai zinātnei un praksei tālāk attīstoties, rodas jauni jēdzieni, kuru izteikšanai jārada atbilstoši termini. Nereti tos pārņem no citām valodām, tomēr vēlams atrast savus nacionālus vārdus. Jānodarbojas ar jaunradi.

Mūsu tautai pirmās atmodas laikā XIX gs. vidū nācās radīt jaunus vārdus visās zinātnes nozarēs, arī tiesībās.

Bet kas tad ir zinātnisks termins? Mēģināsim atbildēt.

Ar zinātnisku terminu saprot vārdu, kas apzīmē zināmas zinātņu sistēmas noteiktu jēdzienu, kuram ir viena stingri noteikta nozīme. Terminam jābūt viennozīmīgam un saprotamam, turklāt īsam un jēdzienu raksturojošam. Katram terminam jāapzīmē vienmēr viens un tas pats jēdziens. Tāpēc terminoloģija rūpīgi jāizstrādā un jāpārbauda praksē.

Neprecīzi, neskaidri, pārprotami vai pat nepareizi termini rada neskaidrības un pārpratumus jēdzienu izpratnē, sarežģī zinātnisko darbu un traucē zinātnes popularizāciju. Turpretim labi un rūpīgi izstrādāta terminoloģija liecina par harmonisku zinātnisko jēdzienu sistēmu, dod iespēju brīvi tulkot zinātniskus sacerējumus no vienas valodas citā. Precīza zinātniska terminoloģija palīdz jēdzienus pareizi izprast un apgūt. Tāpēc terminoloģijas jautājums ir ļoti svarīgs.

Svarīgs ir arī zinātniskā sacerējuma stils. Smagu un neveiklu teikumu neglābs arī pareiza terminoloģija.

Sevišķi liela precizitāte un stila skaidrība jāievēro juridiskajos sacerējumos, dokumentos, pat runās. Te svarīga arī pareizrakstība, tāpat pieturas zīmes. Populārs šāds piemērs:

Nošaut nedrīkst apžēlot

Te iespējami divi varianti, ko nosaka komats:

- 1/ Nošaut, nedrīkst apžēlot.
- 2/ Nošaut nedrīkst, apžēlot.

LATVIEŠU JURIDISKĀS TERMINOLOĢIJASPAMATLICĒJI

Par latviešu valodu, arī juridisko sacerejumu, likumu un dokumentu valodu, pareizu terminoloģiju, mūsu tautas izglītotie pārstāvji cīnījusi s jau pagājušā gadsimtā. Tā bija cīņa par tautai saprotamiem likumiem, piemēram, 1804. un 1809. gada zemnieku likumu un vēlāko 1817.- 1819. gada zemnieku brīvvaldības likumu saprotamu pārtulkošanu. Tie bija tik neskaidri izteikti un kropli pārtulkoti, ka latviešu zemnieki tos nekādi nevarēja saprast.

Pirmie likumu tulkotāji bija vācu mācītāji, kas, nebūdami juristi, likuma tekstu dažkārt pārprata vai arī savu maizes tevu - vācu muižnieku intereses un uzdevumā to tišām sagrozīja un patvaļīgi saīsināja, motivējot šo savu rīcību ar to, ka "tumšajiem ļautiņiem viss neesot jāzina".

Dažreiz tulkojumi bija tik nepareizi, ka, piemēram, 1804. gada zemnieku likumu Rīgas izdevumu keizars Aleksandrs I pavēlēja konfiscēt. 1809. gada likuma tekstam valdība izdeva speciālu klūšu labojumu, kas mācītājiem bija jānolasa baznīcā no kanceles.

Savas neveiksmes vācu mācītāji mēģināja izskaidrot ar to, ka latviešu valoda esot ļoti nepilnvertīga, tikai tumšo zemnieku - "bauru" valoda, kurā zinātniskus jēdzienus un atziņas neesot iespējams izteikt. Šādu "nepilnvertīgu" valodu viņi necentās arī apgūt, bet turejās pie savu priekšteču garīgo dziesmu, sprediķu un bībeles tulkojumos ieviestās valodas, kas bija tāla dzīvājai tautas valodai.

XIX gs. par izcilu latviešu valodas pratēju tika uzskatīts Dobeles mācītājs Augusts Bilenšteins /1826.-1907./. Tāpēc īsumā iepazīsimies ar viņu.

Augusts Bilenšteins dzimis Jelgavā, studējis Tērbatā, strādājis par mācītāju Jaunaucē un Dobelē. Pētījis latviešu valodu, etnogrāfiju un Latvijas vēsturisko ģeogrāfiju, it īpaši senlatviešu pilskalnu izvietojumu. Viņa grāmata "Let-tische Sprache" /1863-1864/ savā laikā bija augstākais sasniegums latviešu valodniecības vēsturē. Izstrādājis arī latviešu gramatikas un vārdnīcas, kā arī citus darbus, piem., "Latviešu koka celtnes un koka darbarīki" /vācu valodā/. Bijis Latviešu literātu biedrības prezidents un mūža galā - tās goda prezidents. Atstājis autobiogrāfiju "Ein glückliches Leben" /1904/.

Augusts Bilenšteins ir pirmais, kas tulkojis 1864. gada tiesu nolikumus. Tomēr viņa tulkojums bija tik maz saprotams, ka to vajadzēja izņemt no apgrozības, kaut arī tulkojumu bija izdevusi Ķeizarkā Zinātņu akadēmija /izdevuma titullappā rakstīts: "Iz krievu valodas pārtulkoti pēc justic-ministērijas pavēles". Iespiests "Ķeizarkās zināšanu akadēmijas drukātavā"/. Bilenšteins tulkojumā devis daudzus jaunus terminus, bet to lielākā daļa neieviesās praksē. Arī Bilenšteina stils bija smags, neizkopts un vāji saprotams. Minēsim tulkojuma paraugus:

"§ 14. Par grēkdarbu voi noziegumu, kas krīt apakš justicresora, nevienu nevar strāpēt citādi kā pec pienākamas tiesas likumīgā spēkā nākuša sprieduma.

§ 16. Atbildēšanu no apvainotā pēc likumiem par krimināltiesāšanu tiesa vairs nevar meklēt, jeb tā meklešana, kad

sākusies, jāapstādina: 1/ kad apvainots nomiris, 2/ kad tas meklējamajs laiks notecējis, 3/ kad tanīs no likumiem ierādītās reizās apvainots ar aiztlikto izlīgstu."

Ja tik nesaprotams bija paša tā laika labākā latviešu valodas pratēja tulkojums, tad grūti iedomāties, kādi bija tie likumu tekstu tulkojumi, kurus izņēma no apgrozības jau agrāk.

Likumu tekstu tulkojumi un līdz ar to juridiskā terminoloģija uzlabojās tad, kad ar to sāka nodarboties latviešu juristi. Sādi celmlauži bija Stērstu Andrejs, Māteru Juris un Teodors Brēdenfelds, kas radījuši daudz juridisko terminu un radikāli uzlabojuši juridisko tekstu valodu, stilu.

Stērstu Andrejs jeb Andrejs Stērste /1853.- 1921./ - tiesībnieks un rakstnieks¹. No 1876. līdz 1881. gadam studējis tiesības Pēterburgā, kur piedalījies Latviešu biedrības dibināšanā. Savā laikā nācis saskarē ar Kasparu Biezbārdi, Ati Kronvaldu, Adolfu Bētiņu, Jāzepu Vitolu, Jurjānu Andreju un daudziem citiem latviešu kultūras darbiniekiem. Sarakstījis Latviešu valodas mācības sistemātisko kursu, strādājis dažādos amatos, ilgus gadus darbojies advokatūrā Jelgavā, kur neilgu laiku par viņa palīgu strādājis Rainis. Darbodamies advokatūrā, A. Stērste pārtulko 1864. gada Tiesu nolikumu /Tiesu ustavu/. Tulkojumā viņš ievieš daudzus un tik veiksmīgus jaunvārdus - juridiskos terminus, kas ātri iegūst pilsoņu tiesības un saglabājas juridiskajā leksikā uz laiku laikiem.

Šim darbam bija uzaicināts arī Augusts Bilenšteins, pie

¹ Dzejnieces Elzas Stērstes tēvs.

kam viņam bija uzticēta galvenā loma, bet Stērstem bija jāveic melnais tehniskais darbs. Abiem tulkotājiem radās nopietnas domstarpības un strādāšana, pareizāk sadarbība kļuva neiespējama. 1883. gadā Bilenšteins savu tulkojumu iesniedza Tieslietu ministrijai, kas to pieņēma. Stērste par tulkojumu uzrakstīja plašu recenziju un iesniedza savu variantu, ko ar kāda ietekmīga krievu ierēdņa palīdzību izdevās 1889. gadā iespiest. Tulkojums bija nesalīdzināmi pārāks par Bilenšteina iesniegto variantu. Tieslietu ministrija uzdeva Stērstem pārtulkot 1864. gada Zemnieku likumus, ko izdeva 1894. gadā. Ar šiem tulkojumiem Stērste lika pamatus latviešu juridiskajai terminoloģijai.

Andreja Stērstes tulkojumi atbilda prasībām, kādas daudzus gadus vēlāk tulkotājiem izvirzīja Arveds Švābe. Iepazīsimies ar tām: "No katra tulkotāja jāprasa trīs lietas: 1/ lai viņš pilnīgi prot oriģināla valodu, 2/ lai viņam ir speciāla izglītība tai nozarē, kurā sacerets tulkojamais darbs, 3/ lai viņam ir vispārēja literārā izglītība vai prasme izteikties savā mātes valodā."¹

Tālāk Arveds Švābe raksta, ka Stērste, iekāms sācis kāda juridiska teksta tulkošanu, vispirms izstrādājis terminus. Šajā darbā viņš uzturējies ciešus kontaktus ar valodnieku Milēnbahu². Kā zināms, Stērste kopā ar Milēnbahu uzrakstījis "Latviešu valodas mācību"/trijās daļās/, kas uzskatāma par pirmo ievērojamāko latviešu gramatiku.

¹Švābe A. Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi // Tieslietu Ministrijas Vestnesis. 1933. - 6. nr. - 255. lpp.

²Turpat.

Stērstes tulkojumi bija nesalīdzināmi pārāki par Bīlenšteina neveiklajiem "pārcēlumiem". Par to var spriest kaut vai pēc šāda salīdzinājuma:

Bīlenšteina tulkojums -

§ 637. Apakš tiesas stāvošs sēdēšanas istabā ierādāmā vietā nostājas, bet ja viņš apcietināts, tad viņš arī tiesas priekšā paliek apakš vakts.

Stērstes tulkojums

637. Tiesājamais ieņem tiesas zālē viņam noteikto vietu un ja viņš ir apcietināts, tad arī tiesas sēdē paliek zem apsardzības.

Pieejot ar mūsdienu kritēriju, arī Stērstes tulkojums nav bez vainas, tomēr tajos laikos tas bija liels sasniegums.

Lai gūtu ieskatu par Stērstes radošo valodnieka darbību jurisprudencē, minesim viņa jaunvārdus, kas likti agrāko Bīlenšteina lietoto termīnu vietā.

Bīlenšteins

goda aiztikšana
grēka darbs
noziedzības darbs
strāpe
meklējamais laiks
apakš tiesas stāvošais
želaba
strāpes pavisam atlaišana
lieta, pie kuras grēkots
grēka darbs pret valsti

Stērste

goda aizskārums
noziegums
nodarījums
sods
noilgums
apsūdzētais
sūdzība
apšelošana
nozieguma priekšmets
valsts noziegums

Bīlenšteins

daļas želaba
 raudzīšana
 nešķīstība tuvu radnieku
 starpā
 zvēri jeb zvērējami vārdi
 ... kas nav pilni gados
 tiesas kastes
 kas nav grāmatnieks
 sprieduma apgāšana, iznīcinā-
 šana
 iznīcināšanas nodaļa
 mantas būšana
 aiz cietām durvīm
 tiesīgas sēdēšanas noteikša-
 na klaiji
 kas apakš formantiem stāv
 kas apakš tiesas stāv
 justic-resors
 teikšana par vainīgu
 lietas rokā ņemšana
 tiesas sēdēšana
 kam ar nešķīstību varas darbi
 darīti
 pilnvarī
 tiesu robežas
 spriedums par nenācēju
 apskādētais
 pristavs
 miera derēšana

Stērste

blakus sūdzība
 mēģinājums
 asinsgrēks
 /Brēdenfelda jaunvārds/
 zverests
 nepilngadīgle
 tiesas izdevumi
 lasīt nepratējs
 sprieduma atcelšana, kasā-
 cija
 kasācijas nodaļa
 mantas stāvoklis
 aiz slēgtām durvīm
 tiesas sēdes noteikšana atklāti
 jeb publiski
 kas ir aizbildnība
 apsūdzētais
 tieslietu resors
 apsūdzība
 lietas ierosināšana
 tiesas sēde
 izvarošana
 pilnvarnieki
 piekritība
 aizmuguras spriedums
 cietušais
 tiesas izpildītājs
 mierlīgums

BilenšteinsStērste

noziedzuma izteikšana	atzīšanās noziedzumā
biedru tiesas	koleģiālas tiesas
lūgšanas par sprieduma ap- gāšanu	lūgums atcelt spriedumu
lūgšana	lūgums
apvainotais	apsūdzētais
pilnvari stellēt nav atļauts	pilnvarnieku nav atļauts sūtīt
andeles tiesa	tirdzniecības tiesa
apriņķa tiesas	apgabala tiesas /nesakrita ar apriņķa robežām/
prokuriers	prokurors
pierādīšana	pierādījumi/arī lietiski p./
apdrauvas	brīdinājumi
grūtāka strāpe	smagāks sods
gāža	gada algā/atalgojums par gadu/
sagremšana cieti	apcietināšana
aicināšanas zīme	pavēste
priekšrunu sēdēšana	riņķības sēde
falšu taisīšana	viltošana /pakaltaisīšana/
tiesīgais izmeklētājs	izmeklēšanas tiesnesis
laulāšanās ar vairāk nekā ar vienu	daudzlaulība
ieredņu amatā stāvoša persona	amata persona
grūti darbi	spaidu darbi
virspalāta	tiesu palāta

Nevar neatzīmēt vēl dažus Andreja Stērstes jaunvārdus, piemēram: ziņnesis, rakstvedējs, vidutājs, leņķmumi, soda likums /Strafrecht/, apsargoša tiesāšana - tiesas apsardzība /par mantas apsardzību/, pretsūdzība /resp. pretprasība/, pušu sacīkste, mutiska sacīkste, apsūdzības raksts, ieruna, izpildu raksts, ieslodzīšanas vieta, kratīšana, liecinieku atstatīšana, dzimtsarakstu nodaļa.

Andrejs Stērste radījis terminus krimināltiesībās, bez kuriem šobrīd tās nav iedomājamas. Minēsim raksturīgākos: baumas, draudi, vardarbība, patvarība, patvaļība, zādzība, krāpšana, neslavas celšana, goda aizskārums, kārtības traucējums, /pārkāpumu/ kopība u.c.

Daži no Stērstes jaunvārdiem nav ieviesušies, piemēram: bērngadeņi - mazgadīgie līdz 14 gadu vecumam; radinieki taisnā līnijā uz augšu un uz leju - augšupējie un lejupējie; īstens dienests - obligātais karadienests; lietas kods - lietas būtība; Bilenšteins teica - lietas serde; tiesu iestādījumu satversme - tiesu iekārta u.c.

Andreja Stērstes darbu turpināja un papildināja Teodors Brēdenfelds /1868.- 1924./. Viņš radījis vēl šodien lietojamus terminus, piemēram: divkauja, banda, savstarpība, varas bezdarbība, atstāšana briesmās, neaizskaramība, izpaušana, izspiešana; jau iepriekš minēto asinsgrēku u.c.

Kā Stērstes, tā Brēdenfelda ieguldījums latviešu juridiskās terminoloģijas veidošanā un izkopšanā vērtējams ļoti augsti. Viņi ir krimināltiesību, procesuālo tiesību un tiesu iekārtas terminoloģijas pamatlicēji. Andreja Stērstes jaunvārdi un juridisko tekstu brīvais tulkojums radīja apvērsumu juridiskajā praksē un zinātnē.

Civiltiesību terminoloģijas izveidotājs ir Māteru Juris /1845.- 1885./. Viņš ir rakstnieks un tiesībnieks. Dzimis Kazdangas pagastā, mācījies vietējā pagastskolā. Izglītību papildinājis pašmācības ceļā. Strādājis par pagastu un muižu skrīveri /darbvedi/, par Kurzemes guberņas tipogrāfijas inspektoru un tulku, avīzes un žurnāla izdevēju Jelgavā - izdevis pirmo latviešu juridisko žurnālu "Tiesu Vēstnesi" /1880.- 1884./, vadījis un izdevis "Baltijas Zemkopi" /laikrakstā viņš dedzīgi aizstāvējis zemnieku intereses, izskaidrojis saimnieciskus un tiesiskus jautājumus/.

Māteru Juris, tulkodams Baltijas civillikumus - Vidzemes un Kurzemes Privāttiesību Likumu Grāmata /935 lpp., 1885/, radījis un ieviesis apgrozībā daudz jaunu terminu, piemēram: patapinājums, īres līgums, aizdevums, rokas kila, lietas un prasību tiesības, reālnastas, tiesībnieks, darījums u.c.

Civillikumi tika pārtulkoti tikai 20 gadus pēc to spēkā stāšanās. Tam bija daudz iemeslu, uz ko norāda Māters sava tulkojuma priekšvārdā: "Vienkārt, neviens tik garu un grūtu darbu negribēja ņemt rokā, otrkārt, neviens negribēja uzņemties atbildību par pūlīniek pie pirmo vārdu nodibināšanas." Par savu tulkojumu Māters pats izteicies šādi: "Vai man viņš būs labi izdevies? Kas uz to dos atbildi? Tā nāks vēlāk, pēc gadiem... Es velos, ka šis darbs nestu tos augļus, cik pūlīņu viņš maksājis."²

¹ Latviešu konversācijas vārdnīca. - XIII sēj. - 26077. - 26078. lpp. 1935. - 1936.

² Svābe A. Civillikumi //Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. - 1935. - 8. nr.

Māteru Jura Civillikumu tulkojums bija liels solis uz priekšu salīdzinājumā ar zemnieku brīvlaišanas likumu tulkojumu. Tomēr arī Māteram šeit vēl bija daudz neveiklību un no vācu valodas aizgūtu vārdu - germānismu. Viņš, piemēram, lieto šādus germānismus: ģimenes tiesības, tēriņi - izdevumi, brūķēt - lietot, brūķa tiesība - lietošanas tiesība, jakts tiesība - medību tiesība, skāde - zaudējums, skapēšanas līgums - piegādes līgums, geldīgs - derīgs, pāgerēt - prasīt.¹

Vairāki Mātera radītie termini vēlāk ieguvuši citu nozīmi vai arī tikuši pilnīgi aizmirsti. Ne zinātnē, ne praksē neieviesās, piemēram, šādi Mātera darināti vārdi: tiesīga vaļa - tiesībspēja, darīšanas brīvība - rīcībspēja, tiesību būšanas - tiesiskās attiecības, tiesību veikals - tiesisks darījums, patiesīga būšana - fakts, alošanās - maldība, mājās nebūšana - prombūtne, saņatavojušies norunājumi - iepriekšējas norunas u.c.²

Neraugoties uz daudzajiem veiksmīgajiem termiņiem, ko Māters darinājis, valoda viņam visumā vēl ir ļoti neveikla un nelatviska. Piemēra pēc iepazīšanos ar Civillikumu 981. panta tulkojumu: "Servitūtei jābūt tādai, ka tam, kam uz to tiesība, no tās kāds labums atlec, un tādēļ servitūte nevar vis iekš tam pastāvēt, ka piederumnieks sevīm ko atrautu jeb ko pieciestu, no kam priekš tā otra nekāds labums neatlec."³

¹Latviešu konversācijas vārdnīca.- XIII sēj.- 26078.lpp.

²Švābe A. Civillikumi / Tieslietu Ministrijas Vēstnesis.- 1935.- 863. lpp.- 8. nr.

³Turpat.

Tulkojuma lielāko daļu Juris Māters veica cietumā, kur viņš bija nokļuvis par parādu nesamaksu. Parādi bija radušies sakarā ar laikraksts un žurnāla "Tiesu Vestnesis" izdošanu. Pēc atbrīvošanas no cietuma Māters drīz vien nomira.

Juridiskajai zinātnei un praksei vairākus terminus devuši tādi kultūras darbinieki kā Juris Alunāns, Atis Kronvalds u.c.

Juris Alunāns /1832.- 1864./ - dzejnieks, tautas atmodas laikmeta darbinieks, modinājis latviešu tautas nacionālo pašapziņu, pilnveidojis tā laika latviešu valodu un skaudis no tās germānismus un to vietā devis savus jaunvārdus. Viņš radījis Latvijas valststiesībās tik nepieciešamu un populāru jaunvārdu kā saeima, kā arī daudzus citus jaunvārdus, bez kuriem šodien nemaz nevaram iztikt, piemēram: kareivis, karodznieks, tagadējos mēnešu un tautu nosaukumus.¹

Atis Kronvalds /arī Kronvaldu Atis, 1837.- 1875./- latviešu atmodas laikmeta darbinieks. Strādājis par mājskolotāju un skolotāju Tērbatas skolotāju seminārā. Mūža pēdējā posmā no 1873. gada viņš strādāja par augstākās klases vadītāju Vecpiebalgas draudzes skolā. Atis Kronvalds bija aktīvs sabiedrisks darbinieks. Gan Tērbatā latviešu studentu vidū, gan vēlāk Piebalgā viņš latviešus mudināja pievērsties tautas garīgajām vērtībām, sevišķi latviešu valodai. Polemikā ar vācu presi Atis Kronvalds, nostāvēdams latviešu tautas tiesības attīstīt savu kultūru, popularizēja tautu līdztiesības idejas. Viņš pamatoja tezi, ka latvieši ir līdzvērtīgi citām tautām, tā modinādams latviešos nacionālā lepnuma jūtas. Atbildot vācu avīzei "Zei-

¹ Latviešu konversācijas vārdnīca.-1. sēj. - 342. lpp.

Latvijas Padomju Enciklopēdija.-1. sēj. - 179. lpp.

tung für Stadt und Land", kas rakstīja, ka izglītots latvietis esot neiespējams jēdziens, Atis Kronvalds pierādīja, ka latviešu tautai ir tiesības radīt savu nacionālo kultūru nepārtaujoties.¹

Atis Kronvalds radījis simtiem latviešu jaunvārdu, kas iegājuši latviešu valodas pamatfondā, piemēram, izglītība, zinātne, vēsture u.c. Vairāki Kronvalda jaunvārdi bagātinājuši arī juridiskās zinātnes un prakses valodu, it īpaši valststiesību terminoloģiju. Minēsim raksturīgākos: satversme, pilsonis, sūtnis, cietoksnis, stāvoklis, varonis, cēlānis u.c.²

Andrejs Stērste, Juris Māters un Teodors Brēdenfelds, kā arī Juris Alunāns un Atis Kronvalds uzskatāmi par latviešu juridiskās terminoloģijas celmlaužiem, kuru atstātā mantojuma lielākā daļa negrozītā veidā likta latviešu juridiskās terminoloģijas pamatā.

LATVIEŠU JURIDISKĀS TERMINOLOĢIJAS TĀLĀKĀ ATTĪSTĪBA

Latvijas Republikas gados juridiskā terminoloģija strauji attīstījās tālāk. Tika radīti daudzi jauni termini visās tiesību nozarēs, piemēram, valsts un administratīvajās tiesībās, starptautiskajās tiesībās u.c. Darbojās īpašu terminoloģijas komisija ar tiesību un tautsaimniecības sekciju. Par komisijas darbu lasām Latviešu konversācijas vārdnīcas XXI sējuma /42647.lpp./: "Komisija savā darbā centās vispirms atrast starp latviešu dzīvītiem vārdiem piemērotus terminus, nereti esošos tikai drusku lātviskojot. Kur tādu vārdu nebija, tur mēģināja radīt jaunvārdus... Tikai daļa terminoloģijas darinājumu ieviesās dzīvē." Komisijas ieteiktos terminus apsprieda dažādi speciālisti, pēc tām sakopoja Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca /Izglītības min. terminoloģijas komisijas sakopojums/.

¹ Latviešu konversācijas vārdnīca. - X. sēj. - 18508. - 18510. lpp.

² Turpat, VII sēj. - 14230. - 1 231. lpp.

Latvijas Padomju Enciklopēdija. - 5. sēj. - 513. lpp.

Vairāki Andreja Stērstes ieviestie termini tika latviskoti. Tā, piemēram, Stērste nebija atradis piemērotu terminu krievu vārdam "ustav", tāpēc to atstājis netulkotu. Latvijas Republikas laika juristi to nosauca par nolikumu. Stērstem bija "Tiesu iestādījumu satversme", ko nosauca vienkārši par Tiesu iekārtu; Stērstes "Ustavs par civiltiesāšanu" tika pārdēvēts par Civilprocesa nolikumu; tāpat "Ustavs par krimināltiesāšanu" kļuva par Kriminālprocesa nolikumu; "Pagasta tiesas ustavu" pārveidoja par Pagasta tiesas likumu.

Tulkojot vai izstrādājot jaunus likumus, vajadzēja radīt vairākus jaunvārdus. Dažos gadījumos atteicās arī no svešvārdiem. Tā, piemēram, krimināllikumus nosauca par Sodū likumiem. "Sodu likumi" jāatzīst par veiksmīgu darinājumu un būtu vēlams to ieviest arī mūsdienu praksē.

Universitātes docētāji, kas vienlaikus strādāja vai nu kādā ministrijā, vai advokatūrā, radīja daudzus jaunus terminus. Piemēram, profesors Roberts Akmentinš /1880.-1956./ savās lekcijās, analizēdams federācijas jēdzienus, radīja jaunvārdu pavalsts. Tiesa, šo terminu toreiz neatzina. Arī mūsdienās Latvijā ne zinātnē, ne praksē to nemēdz lietot. Turpretim ārzemēs iznākušajos rakstos klaida latvieši Amerikas Savienoto Valstu štatus sauc par pavalstīm. Kāpēc PSRS savienotās republikas nevarētu saukt par pavalstīm? Pavalsts ir saprotamāka nekā savienotā republika.

Tiesību vēsturnieks Arveds Švābe /1888.-1959./ radījis sevišķi daudz jaunu terminu kā Latvijā, tā vispārējā tiesību vēsturē. Pēdējā viņš mēdza dažus Rietumeiropas jēdzienus latviskot, kā arī dažiem jēdzieniem dot savu interpretāciju. Tā, piemēram, t.s. barbaru likumos atrodams termins wergeld - naudas sods par cilvēka nogalināšanu. Profesors Švābe to sauca

par vīra naudu jeb vīru; feodāļu savstarpējie kari - vācu valodā die Fehde - Švābem bija vaidu laiki; no seno germāņu sabiedrības izdzīts cilvēks Warg - vilks - atbilst latviešu vārdam vergs. To gan Švābe uzskatīja vēl par hipotēzi, vēl esot vajadzīgi drošāki pierādījumi. Latvijas tiesību vēsture, Arveds Švābe ieviesis vairākus senvārdus, ko lielākoties aizguvis no latviešu tautas dziesmām, tās pētīdams no juridiskā viedokļa.

Aleksandrs Būmanis /1881.- 1937./, piedalīdamies Latvijas Civiltiesību izstrādāšanā un vienlaikus strādādams Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes tiesību zinātņu nodaļā, pilnveidojis civiltiesību terminoloģiju, izstrādājis Civiltiesību terminoloģijas vārdnīcu, kā arī Latīniski-latvisku vārdnīcu /1935./, pievienotu paša sastādītai Romiešu tiesību hrestomātijai. Aleksandrs Būmanis bijis arī viens no Latviešu konversācijas vārdnīcas redaktoriem un autoriem.

Kārlis Dišlers /1878.- 1954./ devis jaunus terminus galvenokārt valststiesībās. Tomēr vairāki viņa ieviestie termini n. s dienās vairs netiek lietoti. Te var minēt K. Dišlera "tautas priekšstāvji", ko tagad saucam par tautas pārstāvjiem. Tāpat nelietojam vairs "priekšstāvība", bet gan pārstāvība, u.c. Joprojām saglabāties termins satversme, ko lietojam konstitūcijas nozīmē; joprojām runājām par tautas pašnoteikšanās tiesībām, atdzīvojas termins "pašvaldība", ko ilgu laiku saucām par pašpārvaldi, lai gan šie jēdzieni nebūt nav adekvāti. Respektējama K. Dišlera ieviestā valststiesību rakstība kopā /valsts tiesības nav gluži tas pats, kas valststiesības/. K. Dišlers, tāpat kā A. Būmanis, bija viens no Latviešu konversācijas galvenajiem redaktoriem un autoriem.

No Latvijas Republikas laika juridiskās terminoloģijas izkopējiem minams Jānis Lauva /1873.- 1953./. Viņš ilgus gadus darbojies likuma kodifikācijas laikā, kārtodams un rediģēdams likumdošanas materiālus. Ievēribu pelna J. Lauvas sastādītā Juridiskās terminoloģijas vārdnīca /līdzautors H. Blēse/¹.

Jānis Lauva pēc otrā pasaules kara strādāja par kodifikatoru Latvijas PSR Tieslietu ministrijā, vienlaikus piedalīdamies Juridiskās terminoloģijas komisijas darbā un juridiskās literatūras tulkošanā.

Jānis Lauva ir radījis arī vairākus jaunus juridiskus terminus, no kuriem raksturīgāki ir šādi: piegūšana /zavlageniye/, piesaistība/prikosnovennostj/, atmūķis /otmička/, ielīgums /priobretatelnaja davnostj/, prellīdzējs /kontrahents/ u.c.

Kā jau minēts, pēc kara darbojās Juridiskās terminoloģijas komisija. Tās priekšsēdētājs pēc ieņemamā amata bija tieslietu ministrs /Andrejs Jablonskis un pēc viņa Emīlija Veinberga/. Priekšsēdētāja vietnieks visā tās pastāvēšanas laikā bija LVU docents, vēlāk profesors, Oto Grīnbergs /1902.- 1989./. Komisijas locekļi: Artūrs Liede, Aleksandrs Favars, Jānis Strautmanis, Igors Indulēns, Lidiya Tabaka-Jablonska, Līna Birziņa. Pēc vajadzības, uz komisijas sēdēm tika uzaicināti arī citi juristi, atbilstošas nozares speciālisti. Par latviešu valodas konsultanti bija uzaicināta valodniece Milda Lepika.

Komisija darbojās līdz Tieslietu ministrijas likvidācijai /1959./. Apmēram desmit gadu laikā komisija veica visai atbilstamu darbu. Gandrīz visas tiesību nozarēs tika atrasti un

J. Lauva un Dr. jur. H. Blēse, Juridiskās terminoloģijas vārdnīca //I. Latviski-krieviski-vāciskā daļa. II. Vāciski-lātviskā daļa.- Rīgā: Latvju Grāmata, 1942.

ieviesti praksē un literatūrā vairāki jauni termini, tā padarot bagātāku mūsu juridiskās valodas fondu ar jauniem terminiem. Pieņemtie termini tika publicēti atsevišķos biļetenos /10. un 13./, kas iespiesti kā pielikumi Zinātņu Akadēmijas Vestīm /1951., 1953.g./, 1970. gadā Oto Grīnberga redakcijā tika izdota Juridisko terminu vārdnīca,² ko apstiprinājusi Latvijas PSR ZA Terminoloģijas komisija.

No Terminoloģijas komisijas pieņemtajiem terminiem kā raksturīgākos var minēt šādus: pilsonība /graždanstvo/, pieteikums² /zajavlenije/, izziņa /doznapije - kriminālprocesā/, atvieglojumi /lgoti/, patvarība /samoupravstvo/, tiesvedība /sudoproizvodstvo/ u.c. Tulkojumos no krievu valodas grūtības sagādāja rešērije suda. Terminoloģijas komisija to nosauca par civilspriedumu, nevis lēmumu, bet prigovor suda - par kriminālspriedumu.

Tomēr praksē civilspriedums ieviesās lēnām. Prese parasti to sauc par lēmumu, lai gan būtībā tas ir tiesas spriedums civilī lietā.

Atjaunotā Tieslietu ministrija terminoloģijas komisiju vēl līdz šim nav nodibinājusi, lai gan vajadzība pēc tādas ir liela. Attīstās juridiskā zinātne, pilnveidojas jurisdikcijas prakse, bet sistemātisks darbs juridiskajā terminoloģijā netiek veikts.

Nobeidzot īso juridiskās terminoloģijas attīstības gaitas pārskatu, izsaku dažus ierosinājumus, lai nākotnē pilnveidotu juridisko terminoloģiju un juridisko valodu kā teorijā, tā praksē.

¹Grīnbergs O. /red./. Juridisko terminu vārdnīca. - Rīgā: Liesma, 1970. - 500 lpp.

²Agrāk parasto "lūgumu" komisija ieteica nelietot kā cilvēka cieņu pazemojošu.

1/ Iesakū nodibināt Juridiskajā fakultātē terminologijas komisiju, kas būtu konsultatīvs orgāns jauno konstitucionālo likumu, civillikumu /kā materiālo, tā procesuālo/, krimināllikumu /tāpat - kā materiālo, tā procesuālo/ un citu tiesību nozaru likumdošanas aktu terminologijas un stila pilnveidošanā.

Šāda komisija varētu sniegt metodisku palīdzību studentiem, aspirantiem un jaunaĵiem mācību spēkiem juridiskās terminologijas un stila pilnveidošanā.

2/ Nodibināt kontaktus ar Latvijas Zinātņu Akadēmiju, Tieslietu ministriju, Juristu biedrību un citām iestādēm pēc vajadzības.

3/ Izstrādāt un izdot jaunu Juridiskās terminologijas vārdnīcu.

4/ Visiem juristiem aktīvi darboties juridiskās terminologijas un valodas izkopšanā un popularizēšanā presē, konferencēs, sanāksmēs u.tml.

5/ Turpināt pētījumus par juridiskās terminologijas vēsturi un tās celmlaužiem.

PIEZĪMĒM

- 23 -

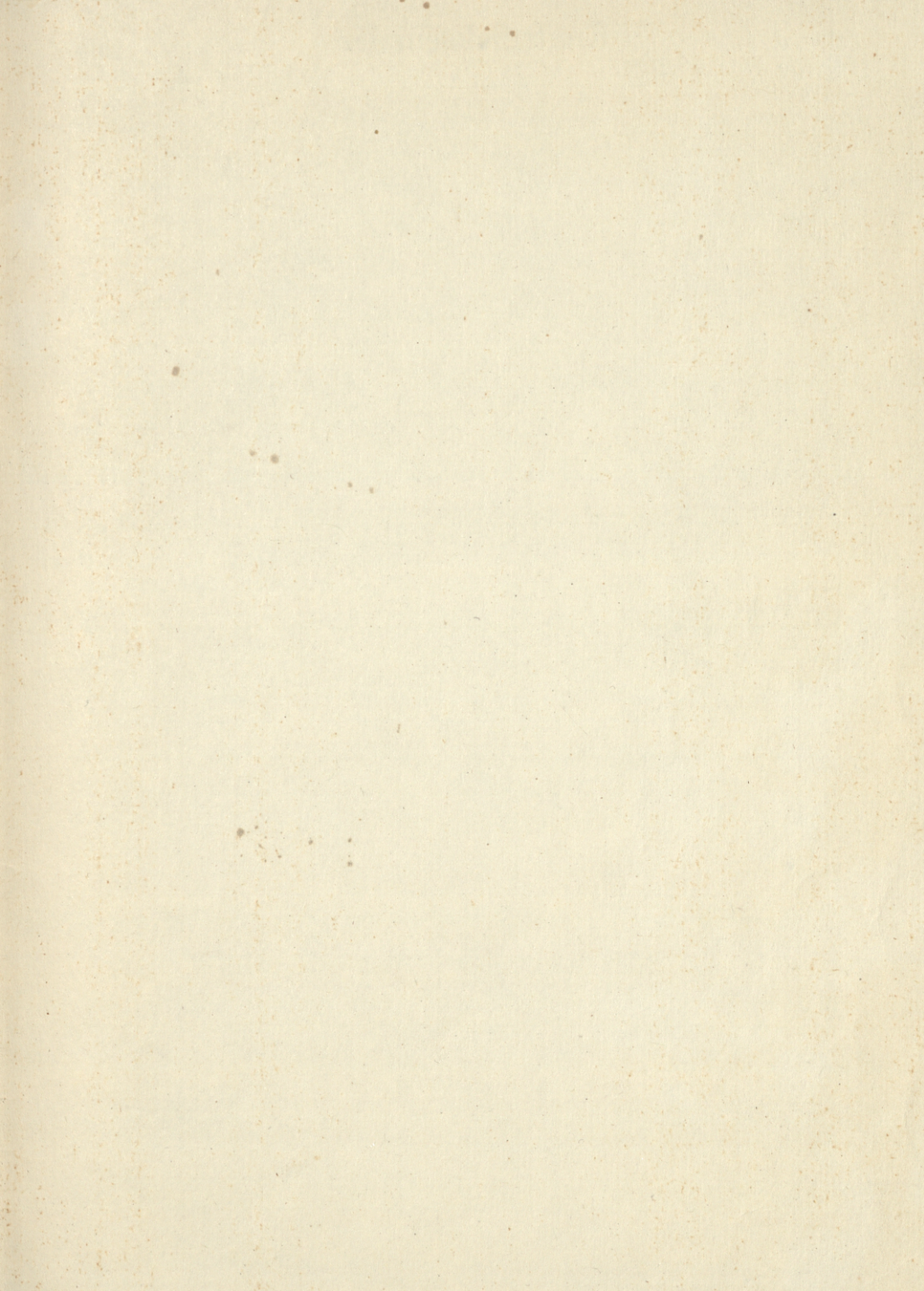
PIEZ ĪMĒM

Līna Birziņa
LATVIEŠU JURIDISKĀS TERMINOLOGIJAS
ATTĪSTĪBA XIX - XX gs.
Metodiska izstrādne

Redaktori I.Krastiņš, I.Audriņa
Tehniskā redaktore S.Linīna
Korektore I.Balode

Parakstīts iesp.18.03.91. Licence Nr.000224. Papīra formāts
60x84/16. Papīra Nr.1. 1,8 fiz.iespiedl. 1,7 uzsk.iespiedl.
1,0 uzsk.izdevn.1. Metiens 200 eks. Pasūt.Nr. *M²*. Maksā 10 k.

Latvijas Universitāte
226098 Rīgā, Raiņa bulv. 19
Iespiests IJ rotaprintā
226050 Rīgā, Veidenbauma ielā 5

10 kap.

Kontroleksemplärs

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304033166

W